

חג צונחה, שבועות

שבועות הוא אחד משלושת הרגלים שעליהם מצווה התורה:

שְׁלֹשׁ רְגָלִים תִּחַג לִי בַשָּׁנָה:
 אֶת חַג הַמִּצּוֹת תִּשְׁמֵר, שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מִצֹּת [...] ...
 וְחַג הַקִּצִּיר בְּכוֹרֵי מַעֲשֵׂיךָ אֲשֶׁר תִּזְרַע בַּשָּׂדֶה
 וְחַג הָאָסִף בְּצֵאת הַשָּׁנָה בְּאֶסְפָּה אֶת מַעֲשֵׂיךָ מִן הַשָּׂדֶה
 שְׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יִרְאֶה כָּל זְכוּרְךָ אֶל פְּנֵי הָאֲדֹן ה'.
 (שמות כג, יד-יז)

מה הופך חג לרגל, כלומר לחג שבו נהגו לעלות למקדש? רב נחמן הציג רשימה של שישה תנאים לרגל, כשטען ששמיני עצרת הוא רגל בפני עצמו: שמיני [עצרת] רגל בפני עצמו לעניין שראשי החיבות שלו הם: פז"ר קש"ב

פייס בפני עצמו (משמע הכוהנים היו מטילים גורלות מי יזכה בתפקידים השונים הקשורים בקורבנו של היום); זמן בפני עצמו (הייתה נאמרת בו ברכת הזמן, ברכת "שהחיינו"); רגל בפני עצמו (שהמצוות של סוכות, ובעיקר הישיבה בסוכה ונטילת לולב, אינן חלות בו); קורבן בפני עצמו (הקורבן שהתורה מחייבת שונה מהסדר של קורבנות חג הסוכות); שירה בפני עצמו (הכוונה לכך שהלוויים שרו בו מזמור אחר); ברכה בפני עצמו (שבתפילות מזכירים את שמיני עצרת ולא את סוכות, רש"י הציע שמדובר בברכה מיוחדת שנאמרה לכבוד המלך) (סוכה, מז ע"א-מח ע"ב).

התורה מצווה לעלות לרגל שלוש פעמים בשנה, אבל יש להניח שרוב האנשים לא יכלו להרשות לעצמם לעשות כן. רבים לא יכלו לעזוב את ביתם, את משק החי שלהם ואת שדותיהם, ולצאת למסע ארוך, יקר, מפרך ומסוכן בתדירות כה גבוהה. אולי רק אלה שגרו בסמוך לירושלים יכלו לעמוד בציווי כלשונו. יש חוקרים הסבורים שבעבור רוב היהודים בעת העתיקה, מצוות העלייה לרגל הייתה מעשה של פעם בחיים (בדומה לעלייה לרגל של המוסלמים למכה). אגב, לשון הציווי "שלוש פעמים בשנה יראה כל זכורך" מיוחדת בכך שזו אחת המצוות היחידות שעליהן נאמר במפורש שהן חלות רק על הזכרים. אם כי משפחות שלמות היו עולות לרגל וחוגגות ביחד את החג, ובני המשפחה היו מנצלים את האירוע גם לשם הקרבת הקורבנות האישיים שבהם נתחייבו, למשל קורבן היולדת, שנשים שילדו היו מביאות.

שניים, שלושה או ארבעה: כחה רגלים בשנה?

התורה מדברת על שלושה רגלים אבל חז"ל שאלו את עצמם אם יש להחשיב את שמיני עצרת, היום שלאחר סוכות, כרגל בפני עצמו. ואם כך הוא הדבר, או-אז ישנם ארבעה רגלים. ראוי לציין שבתורה "רגל" היא לשון נקבה, במשמעות "פעם" (כפי שהכתוב חוזר "שלוש רגלים... שלוש פעמים"). אולם בלשון חז"ל ובימינו התקבל כבר לומר "שלושה רגלים" במשמעות של "שלושה מועדים", וכך נהגתי גם כאן.

עם זאת, יש המזהים שני רגלים עיקריים בלבד – סוכות ופסח – החוצים את השנה לשני חלקים שווים (ראו עמ' 83–86) ומחלקים אותה לעונה הגשומה והעונה השחונה; שניהם נחגגים שבעת ימים, וחגיגתם מתחילה באמצע החודש, כשהלבנה במילואה; ולכל אחד משניהם שתי מצוות מיוחדות: נטילת לולב וישיבה בסוכה בסוכות, אכילת מצה (וכמובן הימנעות מחמץ) ו"הגדת לבנך" בפסח. שבועות שונה מהם, שכן זהו חג של יום אחד בלבד, ושלא כמו החגים האחרים, לשבועות אין סיפור תנ"כי המסביר אותו ולא מסורות הקשורות בו, מלבד הקורבן שיש להקריב בו, ומאז חורבן המקדש, אין לו מצוות המיוחדות לו. התורה אפילו אינה מציינת את המועד המדויק שלו אלא אומרת רק "וּסְפַרְתֶּם לָכֶם מִמַּחֲרַת הַשַּׁבָּת מִיּוֹם הַבִּיאָכֶם אֶת עֶמֶר הַתְּנוּפָה שֶׁבַע שַׁבָּתוֹת תְּמַיִם תַּהְיֶינָה [...] תִּסְפְּרוּ חֲמִשִּׁים יוֹם וְהִקְרַבְתֶּם מִנְחַה חֲדָשָׁה לַיהוָה" (ויקרא כג, טו–טז). קביעת התאריך של החג על פי הציווי הזה הייתה סלע מחלוקת בימי בית שני בין הפרושים ובין הצדוקים.

חכמי הצדוקים והפרושים, שתי הכתות הגדולות שהיו קיימות בעם ישראל בימי בית שני, הבינו אחרת את הביטוי "מִמַּחֲרַת הַשַּׁבָּת" המופיע בפסוקים אלה. הצדוקים הבינו אותו כמדבר על היום שבא ממחרת ליום השבת, ומכאן שהבאת עומר התנופה ותחילתה של ספירת העומר היא ביום ראשון הראשון שלאחר חג הפסח, וגם חג השבועות יצוין תמיד ביום ראשון בשבוע. לעומתם הבינו הפרושים את "מִמַּחֲרַת הַשַּׁבָּת" כיום שלאחר חג הפסח (והשבת לפי זה היא החג). לשיטתם, וכך אנו נוהגים גם כיום, הספירה מתחילה במוצאי חג הפסח, וחג השבועות לא יתקיים לפי שיטה זו ביום קבוע בשבוע.

בחג השבועות נעדרים ממדים חווייתיים ורגשיים הבולטים כל כך בשני הרגלים האחרים – ריחו של סוכות הוא ריח ההדס והאתרוג, מגעו מגע הלולב וקולו קול ההושענות וקול אֹוֹשֶׁת הַסֶּכֶךְ. טעמו של הפסח הוא טעם המצה הנגרסת בפה וטעם החרוסת ש"נוגבה" בחשאי לפני ליל הסדר, ותחושתו היא תחושת המפגש המשפחתי בלילה עמוס משמעים, זיכרונות ורגשות. שבועות הוא שונה, אין מצווה מובהקת האופיינית לו כאמור, ואין בו טקס מרכזי הנותן בו את טעמו (וכן, עוגות הגבינה אינן אלא מנהג, ואינן חלק ממצוות החג...). שבועות, שהוא חג עני במקצת בתכניו היסודיים, ספח לו תכנים רבים במרוצת הדורות. וזו טיבה של מסורת: היא אינה מסוגלת לחיות עם ריק, דינם של חללים תרבותיים להתמלא. ובאותה מידה, תכנים שאין להם מרחב ביטוי, ימלאו בסופו של דבר את החללים הריקים הללו. ארבעת שמותיו העיקריים של החג מלמדים על ארבעה עולמות משמעות שהוקנו לו, חלקם מלכתחילה, חלקם בדיעבד:

חג הקציר כמו לשני הרגלים האחרים, גם לשבועות יש יסוד חקלאי קדום, היה זה המועד שבו ציינו את ראשית קציר החיטה.

חג הביכורים מסמל את הקשר המיוחד של עם ישראל לבית המקדש. במקור הבאת הביכורים לא הייתה קשורה אמנם בחג השבועות אבל השניים נקשרו יחדיו בתודעת העם, אולי בגלל מצוות הקרבת "שתי הלחם" (ויקרא כז, יז) העשויים מחיטה חדשה בבית המקדש.

חג מתן תורה המסמל את הקשר המשולש שלא יינתק בין אלוהים, ישראל והתורה. בקשר שבין הקב"ה וישראל משמשת התורה כתופה, המעידה על הקשר שלא יינתק. ולעתים דווקא התורה מתוארת ככלתם של ישראל.

חג השבועות, המציין את סיום תהליך ספירת חמישים הימים ממוצאי חג הראשון של פסח, והובן גם כסיום תהליך ההכנה של בני ישראל לקבלת התורה.

"הישן יתחדש והחדש יתקדש" (הראייה קוק)

במהלך הדורות, צברה כל אחת מארבע עלילות החג תכנים שהעשירו אותו וריבדו אותו.

חגיגת קציר החטים מזכירה את מגילת רות, שעלילתה מתחילה בימי הקציר. רות היא הגיורת המושלמת, זו שדבקה בחמותה מאהבתה אותה ללא כוונה להפיק טובות הנאה מהצטרפותה: "אֶל אִשְׁרַת תִּלְכִּי אֵלַי וּבְאִשְׁרַת תִּלְיִנִי אֶלֶיךָ עִמָּךְ עִמָּךְ אֶלֶיךָ" (רות א, טז). כיום רבים מציינים בחג הזה את הגרים, האנשים והנשים שבחרו להצטרף לעם ישראל, ובעיקר את אלה מהם שבחרו לחיות במדינת ישראל, ודרכם בה אינה תמיד סוגה בשושנים.

חג הביכורים קיבל תפנית מעניינת בתנועה הציונית עם השיבה לארץ ישראל והקשר המחודש לאדמתה ולעבודתה. חקלאים, ובכלל זה הקיבוצניקים, הקנו לחג משמעות מיוחדת, והוא נחוג בקיבוצים רבים ברוב עם, ובתהלוכה מפוארת מביאים מביכורי השנה והישגיה מן השדה, מן המטע ומן המפעל. גולת הכותרת במסע הביכורים הוא ההורים הנושאים בורעותיהם את התינוקות שנולדו השנה, אף הם ביכורים.

מקובלי צפת ראו בחג מתן תורה הזדמנות לתיקון הלוחות השבורים ולקבלה סמלית ומחודשת של התורה. המקובלים פיתחו סדר לימוד טקסי מיוחד, ובלשונם – "תיקון". מטרת התיקון היא הכנת הלבבות לקבלת התורה. מקורו של התיקון בקבלת הארץ הוא המאמץ לאיחוי הרוחני של העולם שלפי תורתו התנפץ לרסיסים באירוע המכונן של "שבירת הכלים", אירוע קוסמי שלמרות הטרגיות שבו הוא שהביא לבריאת העולם. "תיקון" בשבועות הוא גם "קישוט", הלימוד בא לקשט את הכלה, היא התורה, לקראת טקס הכלולות שלה עם עם ישראל. פירוש אחר לשם הוא שיש בו בתיקון כדי לתקן את מעשיהם של בני ישראל בעת קבלת התורה – מתוך בהלה מעוצמת החוויה, הם נרדמו, ואילו המקובלים נשארים ערים ולומדים כל הלילה. תיקון שבועות היה במקורו טקס מיסטי שהשתתפו בו רק יודעי סוד. בעשורים האחרונים הפך תיקון שבועות למנהג ציבורי. התיקונים התחבבו על הציבור בישראל (ואף בתפוצות), ומאות מוסדות ומרכזים מקיימים לילות של לימוד בחג זה. התכנים של התיקונים החדשים שונים מאלה של תיקוני המקובלים. הספורט המקומי בירושלים הוא לעבור בכמה שיותר תיקונים בליל החג, ולשמוע כמה שיותר שיעורים.

ספר דברי הימים מספר על עלייה המונית לרגל לירושלים בחודש השלישי (כלומר סיוון), ועל טקס חידוש הברית שנערך שם:

"וַיָּבֵאוּ בְּבֵרִית לְדָוִד אֶת ה' אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיהֶם בְּכָל לְבָבָם וּבְכָל נַפְשָׁם" (דבה"ב טו, יב). במהלך הטקס מתוארת שבועה ציבורית וחגיגית שנשבע העם לאלוהים, והמחבר מדגיש את השמחה ואת כוונת הלב הנכונה של הכול באותו מעמד: "וַיִּשְׂבְּעוּ לַה' בְּקוֹל גָּדוֹל וּבְחָרְוֶעָה וּבְחִצְצָרוֹת וּבְשׁוֹפְרוֹת" (שם, יד). ייתכן שהיה קשר בין חג חידוש הברית ובו השבועה ההמונית, שהתקיים בימי המלך אסא בחודש שבו ניתנה התורה (שמות יט, א), ובין חג השבועות. בדברי הימים חידוש הברית מתואר אמנם כאירוע חד-פעמי, אולם ייתכן גם, שלפנינו תיאור (ואולי מיסוד) של חגיגה שנתיבת של חידוש הברית עם נותן התורה.

המדרש משווה בין דברי תורה ובין מים "נמשלו דברי תורה במים" (מדרש תנאים לדברים, יא). בצפון אפריקה נהגו להתז מים על הקורא בתורה ואיש על רעהו. לפי המנהג, מי ש"ספג" מים בשבועות לא יינזק כל השנה. היו ששללו את המנהג אבל הילדים המשיכו לשפור בחדווה מים זה על זה ועל העוברים ושבים ולהרבות שמחה בחג.

זאת גם זאת, באשכנז של ימי הביניים צוין בחג השבועות טקס החניכה לתורה של ילדים רכים, כמעין מתן תורה אישי; במאה התשע-עשרה החלו במערב אירופה לחגוג בו את טקסי חידוש הברית (קונפירמציה) לבני נוער יהודיים, שבו הם ציינו בפומבי את בחירתם להשתייך לעם ישראל (ראו עמ' 261-263).

ובאשר לחג השבועות, יותר ויותר אנשים ונשים מציינים את ימי ספירת העומר כימי תהליך אישי. הם משתמשים בלוח מיוחד של שבע הספירות התחתונות של הקבלה (ראו עמ' 202-207). לפי לוח זה, כל אחד משבעת השבועות וכל אחד משבעת הימים בשבוע קשורים לאחת הספירות. כל אחד מארבעים ותשעה הימים הוא צירוף מיוחד בין שתיים מהספירות, צירוף הקורא להתכוונות מיוחדת ולתהליך נפשי, ששיאו בחג מתן תורה.

כחו כלים שלובים

ראינו אם כן כמה התפתחויות והסתעפויות של חג השבועות לאורך הדורות, ובעיקר בדורות האחרונים. והנה, הריבוי אינו מבלבל אלא מעצים את כוחו של החג. נימים עדינות מקשרות בין הסתעפויות החג. בחג מתן תורה **עמדנו כולנו** וקיבלנו את התורה. המדרש מספר שגם נשמות הגרים נכחו במעמד הר סיני, המעמד שבו הפכנו לעם (במדבר רבה יג, טז). זיכרון האירוע המכונן הזה הוא זמן מתאים לחגוג בו את בחירתם של הגרים בעם ישראל ובתורתו.

קשר נוסף בין המשמעויות של החג הוא הזיקה הישנה-חדשה לארץ ישראל, שבאה לידי ביטוי בחגיגות הביכורים. הקשר המיוחד הזה לארץ מזכיר שהעניינים בארצנו ובעולמנו אינם תמיד מושלמים, וכי העולם זקוק לתיקון. ספירת העומר, ששבועות הוא שיאה, מזכירה את היותם של חיינו משתנים תמיד ואת עצם הדבר שאנחנו תמיד בתהליך. כמו כלים שלובים אוחזות הסתעפויות החג זו בזו והופכות אותו למורכב ועשיר.

אולי יש לסייג את הקביעה שכולנו עמדנו במעמד הר סיני או להרהר בה מעט.
מי נכללים בכלל ישראל שחוו את מעמד הר סיני?
כשמשה ציווה את העם להינזר מיחסי מין לפני מתן תורה, הוא אמר: "הָיִי כְּבָנִים לְשִׁלְשֵׁת יָמִים אֶל תִּגְשׁוּ אֶל אִשָּׁה" (שמות יט, טו).
ג'ודית פלסקו בספרה *Standing Again At Sinai*, שואלת היכן היו הנשים בעת המעמד האדיר הזה. היא עומדת על כך שלפי הפסוק, ה"עם" המְצַוָּה להתכונן לקבלת התורה הם הגברים היהודיים, הם בני שיחתו של משה. התורה אינה כותבת שאסור לנשים ולגברים להתקרב אלו אל אלו, אלא שהנשים הן אלה שאסור להתקרב אליהן. בנקודה קריטית זו, של היווצרות עם ישראל, הנשים הן בלתי נראות.
אם אנו מאמינים ומאמינות שההתגלות בסיני היא נצחית, יש עוד בידינו סיפק לתקן באורחות חיינו ולבחור בגישה מכלילה ושוויונית של יהדותנו.